

ATT GÅ I SKOLAN I MARIEFRED

Alla bär vi minnen från vår skoltid, hur gamla vi än är. Vi minns skolkamrater, lärare och lärarinnor, skollokaler, vaktmästare, slagsmål på skolgården, de andlösa cykelställen, gymnastiksalar och toaletter - listan kan göras meterlång.

Och det betyder givetvis att skoltiden är en viktig del av våra liv, hur den sedan blev, rosenskimrande eller förfärlig, ja, för det mesta en blandning av både glädje och förtretligheter.

De flesta som läser dessa rader har nog själva tagit sig till skolan. En del har gått långa vägar, några hade cykel, ibland åkte vi skidor till skolan, men knappast någon av oss blev skjutsade till skolan i bil av föräldrarna eller hämtade vid skoldagens slut. Det var annorlunda förr.

Lägg ifrån dig den har lilla årsskriften en stund, luta dig tillbaka och slut ögonen, då kanske du minns din egen skolväg, som du gick fram och tillbaka ensam eller med kamrater...

Jag bodde vid Hyndevad utanför Skogstorp när jag skulle börja skolan. Och jag började första klass i Nybroskolan i Eskilstuna. Upp över Ormkullen gick jag, över ladugårdsbacken med hönsen och kaninburarna, förbi skomakarens stuga och ner över gårderna med sommarens smultronställen fram till järnvägen med sina andlösa malmtåg från Bergslagen ner till Oxelösund - hur vågade mina föräldrar släppa iväg en liten flicka som ännu inte fyllt sju år över denna obebakade järnvägsövergång har senare i livet förvånat mig - så över några åkrar och en kohage fram till Vreta gård. Tvärs över tunet och ut på andra sidan där den riktiga landsvägen tog vid fram till bussens slutstation. Där klev jag på för vidare färd förbi Rosenfors och Skogstorps station in till Eskilstuna och busstationen, som på den tiden låg mitt emot min skola, Nybroskolan... Stina, skomakarens yngsta dotter och min lekkamrat gick i Husby-Rekarnes kyrkskola och dit var det minst en halvtimmes väg att gå.

Nu kan du öppna ögonen - visst kom du ihåg din egen skolväg. Och hur var det nu när du kom fram, stod fröken på trappan med skolklockan i hand redo att ringa in er och skoldagen så fort ni ställt upp i en fin lång rad?

För många skolbarn i Mariefred började skoldagen just så. Den 18 juni 1842 undertecknade kung Karl XIV Johan dokumentet som påbjöd allmän folkundervisning i riket, det vill säga allmän skolplikt. Då måste alla barn i Sverige gå i skolan och i varje församling skulle det inom fem år finnas minst en skola med godkänd lärare. Det utlovades samtidigt statsbidrag till lärarlöner till ekonomiskt svaga församlingar. Men långt innan dess hade många skolbarn gått iväg till skolan i Mariefred.

Pedagogen vid Torget

Enligt vissa källor finns en skola "Pedagogia Mariefrediensis", kallad Pedagogen, redan 1627 i Mariefred med skolmästare Herr Didrik som lärare och skolmästare. Herr Didrik var präst och skolan låg i Gård nr. 17, det som nu är Storgatan 7. Än i dag nästan 400 år senare har kvarteret kvar namnet Pedagogen.

År 1724 krävde det mäktiga prästeståndet i Sveriges Riksdag att en ny skolordning med starkare statskyrkligt inflytande skulle införas. Den kom att gälla ända fram till 1807. I den stadgades att föräldrarna var skyldiga att "flitigt hålla sina barn till att lära läsa i bok och deras kristendomsstycken". Prästerna kontrollerade kunskaperna vid husförhör. På landet skulle sockenskolor inrättas och i städerna skriv- och räkneskolor för borgarnas barn.

Utom sockenskolorna och städernas skriv- och räkneskolor började man på 1740-talet också inrätta fattigskolor. För att driva dem samlade man för det mesta ihop medel inom församlingarna.

Höstterminen 1795 antecknas sjutton gossar och åtta flickor som elever vid Pedagogen i Mariefred. Skolundervisning bedrevs här ända fram till 1891 om än i olika former och för det mesta enbart för pojkar. Så stod det till exempel i "skolordningen av år 1808. "Som denna pedagogie icke kan anses som någon barnskola utan bör betraktas som räkneklass uti trivialskolorna, bör flickor där icke intagas utan endast gossar"!

Den allra äldsta skolan i Mariefred låg i huset t. h., nuvarande Storgatan 7. Från början var det ett lågt envåningshus, som byggdes på när eleverna blev fler. Också på gården t. v. om Pedagogin blev det ett skolhus, dock ej det som nu inrymmer Konditori Fredman.

Bell - Lancasterskola

Men det fanns förstås alternativ. Carl Palmstedt, som en tid var disponent vid Gripsholms Fabriker - i dag Gripsholmsvikens Hotell- och Konferens - var en framsynt man, mån om befolkningens hälsa och ungdomens bildning. Han tog initiativet till en "folkskola" i Mariefred och lät bygga ett skolhus i Gård nr. 34 på Munkhagsgatan, där undervisningen kunde börja 1823 enligt Bell - Lancastermetoden, s.k. växelundervisning. Det innebar att äldre elever, under överinseende av lärarna, undervisar yngre elever. Antalet elever den första terminen var nittiosex, femtiofem gossar och fyrtioen flickor.

Gripsholms Fabriker brann 1825 och vad skulle då hända med den framsynta undervisningen på Munkhagsgatan? Jo den fortsatte ända fram till 1834, då den flyttade ihop med Pedagogien vid Rådhusstorget och var kvar där till 1875. Huset vid Munkhagsgatan blev sedermera missionskyrka och bostadshus och finns kvar till beskådande i denna dag.

Småskolor runt Gripsholmsviken

År 1843 beslöt Mariefreds och Kärnbo församlingar vid sockenstämmor den 5 februari, 11 juni och 29 oktober att bilda ett gemensamt skoldistrikt och den gemensamma skolan var alltså den redan befintliga Pedagogia Mariefrediensis med tillägg för en småbarnsskola. Stugan blev förstås fort alldeles för trång och vid kyrkostämmor 1846 fick skolan ytterligare rum men i samma hus Gård nr. 17.

Gamla skolan i östra flygeln vid Kalkudden. Bilden tagen 1924

Men nu tillkommer under några år flera småskolor runt om, i Kalkuddens gård, östra flygeln 1859-84, i Qvartinge gård 1859-67, vid nuvarande Slottsträdgårdsgatan 1864-75, Lilla Sundby på St. Sundbys ägor 1862-67, Läggesta 1868, Hagalund vid Marielund 1875, Lugnet vid Bondängen 1885 och slutligen vid Lotorp så sent som 1909.

Lotorps skola med elever på gården

Lotorps skola var i bruk ända fram till 1959, en av eleverna år 1938 var Stig Eriksson, som då började i första klass. Stig hade ungefär två kilometer att gå till skolan genom skogen med många grindar att öppna och stänga efter sig, eftersom det gick kor på skogen på den tiden. När det låg snö på marken plogade Hedlanda gård vägen men ofta fick man pulsa genom snön på morgonen för att hinna fram till Lotorp till klockan åtta.

Men Stig hade kamrater, som hade mycket längre väg att gå, barnen från Svansta och Årby och Stigs kamrat från Sättra krog till exempel. Skolan var en s.k. B2-skola, det betyder att klasserna 1 och 2 undervisades i samma klassrum och klasserna 3 till och med 6 och efter några år också klass 7 delade på ett klassrum och en lärare. I ett sådant klassrum var det aldrig tyst. Magister Gottberg till exempel kunde undervisa klass 5 i historia samtidigt som klass 3 övade välskrivning och några andra sysslade med matematik eller hemläxor och kanske någon klass hade slöjd och höll till i slöjdsalen.

Sören Gottberg som kom nyutexaminerad till skolan i Lotorp, har senare berättat för Stig att han hann mer på en lektion i Lotorp med fem klasser än med bara en klass senare i Mariefred, där han för övrigt avslutade sin lärargärning som rektor i Vita Skolan.

Stigs första fröken hette Vega Lagerkvist, hon var snäll och rar och var alldeles särskilt duktig att teckna, minns Stig.

Alla barn hade till en början matsäck med till skolan men efter några år serverades skolfrukost. Det var skolvaktmästarens fru som lagade gröt till alla barnen. Man åt i slöjdsalen.

På rasterna lekte man ute; kurragömma, spelade fotboll, hoppa rep och så spelade man Vippra, ett särskilt uppskattat spel med många olika moment och regler men med enkla redskap, bara en grop i marken och en lång och en kort pinne. Är det någon som läser dessa rader som minns alla turerna i Vippra?

Stig tyckte om att gå i skolan. Han tycker att han hade lätt för att lära. Alla sina skolår tillbringade han i Lotorp och när han gick ut sjunde klass hade han ett fint slutbetyg, ja, han var primus i hela skoldistriktet! Efter en månads sommarlov började han arbeta på Stjernqvists Metallfabrik.

De första lärarna i småskolan vid Qvartinge skulle läsa med barnen åtta månader om året och lönen bestod av husrum med vedbrand och två tunnorråg. Vid Slottsträdgårdsgatan hyrde skolan ett rum av fattigvårdsstyrelsen samtidigt som huset hade boende för fattigvård och dessutom epidemisjukhus. Stadsläkaren kritiserade skollokalen som han ansåg för liten och dessutom tyckte han inte om sammanblandningen med fattigstuga och sjukvård. Skolan blev heller inte långlivad vid Slottsträdgårdsgatan, 1875 flyttades barnen förmodligen till den skola som inrättades vid Djurgårdsgatan 1 samma år.

Småskolan vid Lilla Sundby kom till med hjälp av grosshandlare Fredric Erdman, som utan ersättning upplät lokal för skolan och dessutom bostad för lärarinnan. Det bodde många barn inom Stora Sundby och Årby rotar. "Hustrun Malmund" städslades som lärarinna sex månader om året och fem timmar per dag. Hon var drängen Anders Malmunds hustru, född 1816 i Turinge.

Småskolan vid Marielund förhyrdes av godsägare Hallberg på Marielund först på fem år och sedan ytterligare fem år. I april 1884 beslöt kyrkostämman om köp av fastigheten. Den första lärarinnan hette Bengta Svensson och kom från Västra Karup i Skåne. Hon begärde flyttningssersättning men kyrkorådet nekade av principiella skäl. Däremot fick hon en gratifikation eftersom hon var en duktig lärarinna. Detta kunde man läsa i Mariefreds Tidning den 2 november 1900 och 17 december 1900:

Vid kommunalstämman med Kärnbo kommuns röstberättigade medlemmar den 30 oktober 1900 förekom följande:

Angående ersättning till folkskollärarpersonalen för vedbrand beslöts lika med föregående år 30 % förhöjning.

Lärarinnorna Stenmarks och Jonssons löner höjdes från 350 till 400 Kronor.

Bitr. folkskollärarinnans d.o. från 390 till 400 kr.

Folkskollärare Bomans hyresersättning förhöjdes från 175 till 200 kr.

Skolrådets förslag till utgifts- och inkomststat för folkskolan 1901 med en slutsumma af 8,051 kr 66 öre godkändes.

Vidare i samma tidning den 17 december:

Examen

Hålles med småskolan vid Lugnet om måndag, med småskolan vid Hagalund om tisdag och med skolorna i Mariefreds stad om onsdag med början i alla skolorna kl. 10 f.m.

Skolrådets ordförande

Privatskolorna i Mariefred

När det gällde borgarflickorna i Mariefred och deras skolgång såg det litet annorlunda ut. Anna Nordenstierna, född Söderholm, vet att berätta:

"Jag vill nu beröra skolgången, hur det lilla vetande man fick till livs gick till på den tiden. Den gamla familjepensionen, rättare sagt flickpensionen, försvann i och med att Tekla Åberg lämnade Mariefred 1884. Familjerna i staden som hade barn voro Ekströms med tre flickor, Elsa, Ebba och Ingrid, "Nuppan" kallad, Fagerströms med fosterdottern Amanda, handlande Ericssons med dottern Sigrid, sjökapten Söderströms yngsta dotter Ebba, skolläraren Bomans dotter Ruth, fru Groths dotter Maja och till slut jag. Dessa familjer övertogo en lärarinna Ellen Göransson, som varit lärarinna på slottet hos oldfrun, doktorinnan Wiedberg, vilkens döttrar avslutat sina studier, och som stannade kvar och öppnade en liten skola.

För oss ungar var det en upplevelse att få gå i skola på slottet. Hur fick vi ej under rasterna springa upp i slottet och hur mången sen eftermiddag finga vi lov att gå dit upp, smyga oss upp för lönnttrappan i fönsternischen eller på teatern leka kurragömma bakom kulisserna.

Särskilt teatervinden var högst intressant. Ofta sutto vi tysta som små möss för att få se någon skepnad från förgångnen tid, men någon Gustav III upplevde vi aldrig. Bland mina brev har jag ännu ett skolbetyg daterat Gripsholms slott d. 19.12.1885. Som Ellen Göransson endast några år stannade kvar, måste en ny lärarinna anskaffas. Det blev en fröken Skarpmann med skinn på näsan, men säkert en dugande lärarinna, men

Privatskolor fanns flera i Mariefred. Här ser vi en klass från 1909:
 Sittande fr. v. Otto Bomler, Elsa Kumlin, Margit Westerström, Svea Norqvist och
 Gustav Jonsson
 Stående fr. v. Sigrid Westerström, Ingeborg Utterberg, lärarinnan ev. frk Holm, Kerstin
 Setterholm och Hildur Rahmqvist

som skillnaden mellan vår älskade Ellen Göransson och henne var för stor, lärde vi aldrig att hålla av henne. Hon bodde i staden först i garvare Kihlboms gård och sedermera i sjökapten Valerius.

Sedermera slutade jag denna skola, då föräldrarna togo en lärarinna för mina bröder och för vilken jag fortsatte mina studier. Del var en fröken Annie Ericsson, som hade gått igenom Högre Lärarinne Seminariet, och dessutom varit i såväl England som Frankrike.

Franskan blev alltså mitt huvudämne. Att våra samtal fördes på franska bidrog ej till trevnaden för far särskilt vid middagsbordet, väl hade mor lärt franska och kunde följa med i konversationen, men för far som ej förstod ett ord var det mindre angenämt. Som Annie Ericsson hörde till den kanske då för tiden väl frigjorda ungdomen, bidrog även detta att far ej trivdes med henne, utan efter ett år flyttade hon. Efter dåtida begrepp hade hon en hög lön, 600 kr/år och för att lätta något på denna kostnad fick brödernas två goda vänner Ture och Sigge Rahmqvist delta i undervisningen.

Efter Annie Ericsson kom Sigrid Stille som lärarinna. Hon hörde till dem som höll sig "till jorden" varför hon blev mycket omtyckt och stannade tills bröderna måste komma in i Strengnäs Läroverk".

Ja, när gossarna började i Strängnäs blev det slut på lilla Annas bokliga bildning. Den flickpension, som Anna Nordenstierna nämner var säkerligen den Högre Flickskola, som man kunde läsa om i Mariefreds Nya Tidning, där det står den 7 juni 1884 att skolan upphört efter att ha verkat i åtta år. Men året därpå 1885 kom f.d. skolläraren, klockaren och organisten Gustav W. Åstrand med hustru från Åker till Mariefred och flyttar in i Gård nr 16, granne till Pedagogin, där de öppnar en privatskola, förmodligen en flickskola. I ett stadsfullmäktigeprotokoll från 1887 står om utlåning av begagnade bänkar från Pedagogin till en nyligen bildad flickskola. Vi kan förmoda att det var paret Åstrand som fick låna inventarierna.

En bit in på 1900-talet fanns också en flickskola. Dahlboms privatskola, i Gård nr. 63, nuvarande Bergsgatan 1. Den flyttade 1919 till Gård nr. 13, Kyrkogatan 5. Skolan startades av Emilia Dahlbom, maka till stadsfiskalen och kallades i folkmun "Högfärdsskolan". Flickorna undervisades i sömnad och pianospel men undervisningen utökades till att mot slutet inrymma flera av den vanliga flick- och realskolans skolämnena.

Nya skolbyggen i Mariefred

År 1872 fann de styrande i Mariefred och Kärnbo att det var dags att ta tag i skolfrågan. I Pedagogin vid Torget hade det blivit olidligt trångt och skolan på Slottsträdgårdsgatan hade fått stark kritik av stadens läkare såsom varande näst intill hälsovådlig för de små.

Kyrkostämman år 1872 bestämde sig för att bygga en ny skola (byggnaden ligger söder om nuv. högstadieskolan). Barn och lärare tog skolan i besittning hösten 1875. Skolan blev kvar i fyrtio år och huset blev ombyggt till fabrik 1918.

När dessutom en passande tomt vid Djurgårdsgatan kunde inköpas för 1 500 Riksdaler Riksmünt bestämdes vid kyrkostämman den 28 september 1872 att nogsamst studera de fyra förslag som inkommit genom anbud och att ärendet skulle avgöras vid nästa stämma den 6 oktober. Byggmästare Appelberg från Strängnäs kontrakterades för bygget och avsyning bestämdes till den 1 september 1873.

Barn och lärare flyttade in i en inte helt färdigställd skola någon gång under hösten 1875 trots att man hade åtskilligt att anmärka på vad det gällde byggmästare Appelbergs arbete. Själva skolan inrymdes i bottenvåningen och på andra våningen bodde folkskolläraren och senare också organisten, klockaren, vaccinatören och tidningsredaktören Johan Peter Boman och småskolelärarinnan Johanna Carolina Sandström.

Efter drygt fyrtio år i skolan vid Gripsholmsvikens strand var det så dags igen. Befolkningen hade ökat från drygt 1 600 personer till över 2 200 och skolan ersattes därför 1917 av ett nytt skolhus på fastigheten Vik på andra sidan Djurgårdsgatan. Den gamla skolan såldes till Fabrikören Sigfrid Jansson, som drev en metallfabrik mellan 1918 och fram till 1932. Andra fortsatte verksamheten fram till 1983. Det vita huset ligger kvar än i denna dag mitt emot ungdomsgården Vik och Djurgårdsporten.

Den nya skolan fick namnet Vita Skolan av mariefredsborna och många nu vuxna mariefredsbor har minnen från sina dagar i den skolan.

Nu ska vi träffa några personer, som fortfarande bor i sin skolstad Mariefred. Den förste heter Olle Karlsson. Han gick i Vita Skolan på 1930-talet. Olle började skolan 1930. Någon skolväg att tala om hade inte Olle, han bodde på Grängsgatan på Öster och gick i Vita Skolan. Det tog ju bara några minuter att skubba över vägen och in på skolgården. Där fick man ställa upp klassvis i solfjädersform med småskolebarnen längst till vänster. Så tågade man in i skolan med småbarnen först. Så ställde man upp på nytt i korridoren utanför klassrummet tills fröken Hildur Grahn öppnade dörren och skoldagen kunde börja och "Din klara sol..." stämde upp i klassrummet. Olle minns att de var många i klassen redan i ettan, säkert trettio elever. Senare skulle de bli ännu fler, trettiosex, trettiosju elever i en klass var ingen ovanlighet.

När fröken Grahn en höst hade varit sjuk blev det några extra dagar i skolan trots att jullovet hade börjat för att ta igen förlorade kunskaper när fröken tillfrisknat. Å andra sidan var julloven långa på den tiden, minns Olle, han tror att jullovet kunde börja redan 15-16 december. Dessutom varade lovet hela januari månad ut och det berodde på att fortsättningsskolan använde en del av den ordinarie skolans klassrum. Aulan användes bara vid skolavslutningarna.

Uppå på vinden låg gymnastiksalen längs skolans hela bredd med fernissat trägolv, en del redskap och ribbstolar längs väggarna och

snedfönster. Där fanns också intressanta linor, som barnen aldrig fick använda. I småskolan hade både pojkar och flickor syslöjd i sitt klassrum, Olle minns en liten duk i stramalj som han sydde på

I trean fick klassen en ny lärarinna som hette Marta Rosander. Hon kom från Ludvika och var både glad och duktig och omtyckt av sina elever trots att hon ibland hade kort stubin. Det fick Olle smaka på en gång när han åkte på en riktig smäll för något han hade gjort. Men han tog alls inte illa upp, det var faktiskt rättvist, det tyckte han redan då.

När barnen fick komma fram och provsjunga befanns det att Olle inte hade några som helst musikaliska talanger och därför fick han rita i stället. Detta passade honom perfekt, rita och måla var han bra på. Det fanns också roliga arbetsböcker på den tiden, som man både kunde fylla i och rita och måla i.

Skolan hade förstås en framsida och en baksida, båda trista grusplaner. På baksidan fanns också en avlång byggnad, som av alla pojkarna kallades för "Kul". Den rymde utedass med cementgolv och kissränna och rader med sittplatser under lock. På ena ytterväggen under tak hängde skolans skidor med bindningar, som eleverna kunde få låna. På vår och höst spelade pojkarna förstås fotboll men utan Olle, fotboll var inte hans melodi men brännboll var han bra på fast ännu hellre ville han bara "mickla och snacka" med kompisarna. Han tyckte om att klättra i träd och han kunde också vara med och "spela kniv". Det fanns många tricks man skulle kunna med kniven, bland annat kasta den över ryggen så den kom ner med spetsen först och fastnade i marken. Det hette "Skitgubbe". Att ha kniv i skolan var inte något märkvärdigt, det hade alla pojkarna. Med flickor lekte pojkarna aldrig.

Med skräddar Haglunds pojk Bernt-Ola kunde Olle prata modellflyg och annat, det var kul. Bernt-Ola var inte särskilt populär i skolan för han var lite snobbig i sitt klädval och så kunde han sjunga Gubben Noak på tyska... Självt hade Olle en Garbotröja, som mamma hade stickat på sin stickmaskin. Den var han rätt ensam om och stolt över.

Bredvid gymnastiksalen uppe på vinden låg också skolans slöjdsal med hyvelbänkar och material och verktyg. John Ringborg, möbelsnickare och organist i baptistkyrkan, nuvarande Munkhagskyrkan, var slöjdlärare.

Slöjdlektionerna, bullret och det starka ljuset gav Olle huvudvärk och han minns att doktorn en gång ordinerade att Olle skulle bli hemma några dagar och vara ute i friska luften för att bota huvudvärken och knipet i magen. Det blev några härliga dagar ute på Gripsholmsvikens vinteris. Nej att hyvla och fila var inte Olles bästa gren men när han kunde köpa kartong på Lundins tryckeri gjorde han modeller av flygplan och alla möjliga saker. Det gick galant! Man kan nog säga att när Olle fick hitta på och göra själv så var han bra mycket flinkare än när han skulle brottas med plus och minus.

Pojkarna i sexan skulle svara för ringningarna i skolklockan; när det var dags att springa ut på rast och när man skulle in igen. Precis trettio sekunder innan den stora skolklockan visade på rätt tid skulle man ringa. Det hände en gång när det var Olles tur att sköta det hela och han stod med ögonen klistrade vid skolklockan att en annan pojke kom springande och tryckte på knappen till ringklockan. Men Olle tryckte bort ringsignalen och ringde när rätt tid var inne.

Då kom en av de stora farliga pojkarna i högre folkskolan och lyfte hela Olle i byxbaken så att golfbyxorna sprack. Sådant glömmar man inte om man så har fyllt åttio år!

Senare i livet har han tänkt på sina kamrater som hade lång väg till skolan, Kalkuddaborna och de som bodde långt bortom Slottsbrinken ända borta vid Rosendal. De kunde inte kila hem och få frukost som Olle, men efter några år med matsäck hemifrån fick de äta gröt och mjölk och smörgåsar i skolan. Man fällde upp bord och tog fram bänkar i korridoren, fru Larsson lagade mat, dukade upp och diskade, allt hemma i vaktmästarbostadens kök.

Till julavslutningen spelades jultablåer upp i gymnastiksalen och i småskolan ordnade fröken Grahn med att barnen fick choklad med vispgräddor, saffransbullar och pepparkakor, som konditoriet tillhandahöll.

Men sådana glädjeämnen till trots så tyckte Olle att det var skönt när skolan tog slut och livet kunde börja.

Efter några år med diverse småjobb och som tidningsutbärare, Stockholms-Tidningen och Dagens Nyheter, som kom med morgontåget kl. 8.20 och Kuriren, som kom med särskild bil vid fyratiden på eftermiddagen och skulle hämtas vid tobaksaffären i hörnet av Långgatan och Källargränd och till sist Södermanlands Nyheter, som kom med bussen klockan sex på kvällen. Olle hade jämt sjå hela dagen med alla tidningar, som skulle köras ut.

På nyåret 1941 fick Olle Karlsson kontakt med elverkets chef Frebelius och några månader senare anställdes han som lärling och blev kvar som utlärd elektriker tills det var dags att gå i pension.

Elisabeth Karlsson är precis som Olle Karlsson av gammal Mariefredsfamilj. Hennes skolgång tog sin början hösten 1942. Vi känner igen en hel del från Olle Karlssons berättelse. Skolan är densamma, Vita Skolan, och precis som Olle hade Elisabeth lärarinnan Hildur Grahn i första och andra klass. Jo, Hildur Grahn var snäll men lite opedagogisk, säger Elisabeth. När det var dags att fira Fars Dag i november tyckte fröken Grahn att alla skulle rita en teckning till far. Där satt en liten pojke med armarna i kors och såg både ledsen och arg ut. Fröken Grahn sade till honom att rita i en litet barsk ton och då svarade gossen "Jag har ingen att rita till". Sådant

borde nog fröknar känna till och numera är nog seden att rita till mors- och fars dag borttagen.

Den första skolboken, minns Elisabeth, hade en tupp på omslaget, fast i somras sålde hon sina skolböcker på Loppis nere på Hamnplan. Man kan ju inte spara på allt!

År 1942 behövde man inte ställa upp i led på skolgården för att marschera in, men däremot utanför klassrummet och på frökens order tåga in till sin bänk, där man stod i givakt och sa "God morgon" till fröken, som sedan gav eleverna lov att sitta ner i bänken. Före frukostrasten ställde man sig upp bredvid sin bänk, knäppte sina händer och bad Gud välsigna maten och när man kom åter tackade man honom för maten. När skolan var slut för dagen sa fröken "Slut för i dag", "Tack för i dag" skrek barnen och rusade ut. Det var ordning och reda.

På rasterna hade man mycket kul för sig. Vintertid var det ofta snöbollskrig och man byggde snöfästningar pojkar och flickor tillsammans. När våren kom spelade alla barnen kula tillsammans. Sedan bytte flickorna bokmärken, bollade, hoppade hopprep och skrev i varandras poesialbum medan pojkarna klängde i träd, spelade fotboll och slogs. Det hände faktiskt också att flickorna kunde gå ihop flera stycken och "straffa" någon grabb, som varit dum mot en flicka och ge honom en omgång.

När Elisabeth började i tredje klass fick hon självaste överläraren till klassföreståndare, kantor O. M. Strandberg. Det hände någon gång att hans fru, Frideborg vikarierade, men O. M. Strandberg tog hand om klassen från tredje till och med sjunde klass. Redan i trean bildade han en flickkör, som övade en eller två gånger i veckan och sjöng i kyrkan varje söndag, sittandes på orgelläktaren bredvid kantorn. Moroten var en belöning på tjugofem öre för varje söndag som man var närvarande under högmässan. Detta antecknades nogsamt i kantor Strandbergs lilla svarta bok. Om det hände att man fnissade alltför högljutt eller släppte ner halstabletter i brättena på de kvinnliga kyrkobesökarnas hattar på ett alltför störande sätt kunde det hända att kyrkoherden Einar Rydberg från predikstolen bannade de små töserna. Elisabeth vill minnas att det nog bara hände en gång att prästen röt åt dem och hon tror bestämt att tjugofemöringen uteblev den söndagen.

Magister Strandberg lärde också barnen att dirigera och att lyssna på klassisk musik. Historia med hembygdskunskap var ett annat av hans stora intressen och barnen gjorde många utflykter i Mariefred med omgivningar och studerade både kultur och natur. Elisabeths favoritämne i skolan var ändå matematik, även om hon också gillade teckning och gymnastik och musik. Att räkna var så roligt att hon räknade sida upp och sida ner i räkneläran och fick banner av läraren för att hon hade räknat alldeles för långt och dessutom räknat ut sådant som magister Strandberg ännu inte gått

igenom. "Så där får du inte göra", sa han strängt. Det kanske inte var helt pedagogiskt.

Vi vet redan att gymnastiksalen låg uppe på vinden i Vita Skolan. När Elisabeths klass hade gymnastik så fick pojkarna klä om ute i korridoren och flickorna inne i sitt klassrum. Sedan bar det av uppför trapporna och så var det Ling-gymnastik för hela slanten.

Pojkarna hade träslöjd för möbelsnickare Ringborg och flickornas syslöjd ägde rum efter skolans slut för dagen och då med flera klasser tillsammans. Skolavslutningarna var förstås högtidliga. Först samlades man i aulan och sedan i sitt klassrum för att slutligen tåga upp till kyrkan, där olika klasser spelade och sjöng. Det hände vid flera avslutningar att Elisabeth fick premium för att hon var en duktig elev.

Efter sjuan gick Elisabeth tillsammans med andra pojkar och flickor i fortsättningsskola och lärde sig hushållsgöromål, födoämnes- och hemvårdslära. Undervisningen skedde uppe på vinden bredvid slöjdsalen. Margit Setterholm var deras stränga lärarinna. Sedan studerade Elisabeth på egen hand, men det är en helt annan femma.

Så har berättat Barbro Holmberg, som också gick i Vita Skolan:

"Jag började första klass i Mariefredsskolan hösten 1964. Skolan bestod då av Vita Skolan och två paviljonger. De finns fortfarande kvar och ligger med långsidan mot Ärnäsvägen längst ner mot gatan.

Vår klass bestod av femton elever och i parallellklassen fanns lika många barn. Deras klassrum var beläget i en liten lokal i brandstationens byggnad.

Årskursen före oss hade tillbringat sitt första skolar i biografens maskinrum i Arbetarföreningens hus. Den klassen flyttade senare till huset som nu heter Djurgårdsporten, som dessförinnan fungerat som ålderdomshem. Under min skoltid fanns också skolbiblioteket på Djurgårdsportens övervåning. Ett klassrum fanns också i IOGT-lokalen på Långgatan. Där samsades ett uppsamlingsheat bestående av barn med behov av särskilda insatser i årskurserna 4-8 om samma fröken och i ett enda klassrum. Så gjorde man då.

Skolmåltiderna serverades på "Matan" i Arbetarföreningens hus och där härskade "Bomben", en kraftig kvinna från Södra Sidan, som då och då slog med träsleven mot sina kastruller, när hon ansåg ljudvolymen vara för hög.

Undantaget var lördagarna, då lunchen bestod av matsäck, som vi hade med hemifrån och som vi åt i klassrummet. Det var ju kort dag och vi slutade vid 12- eller 13-tiden. Men innan dess skulle 'Roliga timmen' hinnas med.

Vid ett tillfälle fick jag förevisa medhavda undulater med bur och allt. Skolgången om lördagarna upphörde när jag gick i fjärde klass och det var i ungefär samma veva som "du-reformen" infördes. Var klassföreståndare Viola Holm berättade för oss att nu var det fritt fram för oss att dua henne vare sig hon gillade det eller ej. Hon lät lite uppgiven och vrång och fnös åt sådana nymodigheter.

Under en av de första dagarna av min skolgång frågade fröken vilka barn i klassen som saknade badrum hemma. De som räckte upp handen blev sedan en gång i veckan ivägskickade till Varmbadhuset - varande Strandrestaurangen - för att tvättas och skrubbas. Det var inte populärt. Borstarna lär ha varit hårda liksom tanternas nypor.

Skolgymnastiken var förlagd till skolans grusgård där vi spelade brännboll. Ibland fick vi vara i skolans gymnastiksal, där gossarna bytte om bakom ribbstolarna och flickorna i materielrummet blandplanscher och formalinburkar. Efter avslutat pass stoppade man ner sin lilla gymnastikdräkt och sina sockoplast i en liten påse, som sedan hela läsåret förvarades i ett skap i klassrummet.

Ja, under 1900-talets andra del händer det en hel del i Mariefred. Ledamöterna i Kärnbo kommunalnämnd samlades till sitt sista sammanträde den 9 december 1951 och den 1 januari 1952 bildade Kärnbo socken tillsammans med staden Mariefred storkommunen Mariefred. Taxinge tillhörde i kommunalt avseende också Mariefred, som alltså 1952 blev den största staden till ytvidden bland Sörmlands städer och med en folkmängd av 2 500 personer!

Mindre än tjugo år senare kom nästa stora kommunala reform, den självstyrande staden Mariefred "förlorade" Taxinge till Södertälje och blev själv en del av Strängnäs kommun.

Detta hade givetvis också inflytande på skolverksamheten i Mariefred. Hösten 1978 beslöt man att riva Vita Skolan trots våldsamma protester i Mariefred. Under tiden som Vita Skolan tjänat hundratals Mariefredsbarn hade skolan utökats med flera nya hus och paviljonger. Och nu ansåg man att Vita Skolan borde ge plats för större utrymmen för lek och rekreation när skolan skulle utökas med lokaler för ett högstadium. I kvarteret "Rektorn" byggdes så en låg, - mellan och högstadieskola och Vita Skolan revs 1980.

Under de närmaste tjugo åren växer relevantalet i Mariefreds skola år efter år och den ena paviljongen efter den andra inkräktar på skolområdets fria utrymmen för lek och rekreation. Inför riksdagsvalet 2002 utlovades en ny skola. Den skulle heta Kärnboskolan med bibliotek och sporthall och skulle stå på plats på Hammarängen hösten 2004. Men löftet bröts och skolan i kvarteret Rektorn har fått nya tillägg i form av ännu flera hus med än starkare begränsningar för lek och utevistelse.

Mariefredsskolan är kommunens största skola med nära 800 elever. I och med höstens val 2006 fick Mariefred en egen nämnd med ett stort inflytande över skolfrågorna i staden. Under 2006/7 moderniseras skolan för c:a 40 milj. kronor och flera paviljonger tas bort och en ny byggnad bl.a. innehållande en ytterligare gymnastiksal tillkommer.

Skolan har en lång historia i Mariefred. Skolans förutsättningar är av avgörande betydelse för hela stadens framtid och utveckling.

Eva Insulander

Källor:

Tidander. Mariefred förr och nu

O. M. Strandberg. Bygden kring Gripsholm

Gustav Lundberg. Hembygdsföreningens Skolutställning 1992